

BOSNA-HERSEK ve EKONOMİK KAYNAKLARI

Prof.Dr.Nazif KUYUCUKLU*

Bosna-Hersek'te iki yıldır bir iç savaş sürmektedir. Boşnak müslümanlar dışındaki iki azınlık, geçim ve savaş kaynaklarını hemen diplerindeki anavatanları olan devletlerden sağlamaktadırlar. Aslında her iki azınlık da mümkün olduğu kadar büyük toprak parçasını koparıp anavatanlarına katmayı hedeflemektedirler. Biz bu yazıda ülkedeki bu savaş, sonra da ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde durmak istiyoruz.

1- Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve Bağımsızlığı

Yugoslavya federasyonuna bağlı bir cumhuriyet iken, Bosna-Hersek bu federasyonun çözülüp Slovenya ve Hırvatistan'ın pek zor olmayan ayrılmasından sonra, o da bağımsız bir devlet olmak isteğiyle 15 Ekim 1991'de parlamentosunda egemenlik deklarasyonunu kabul ederek 29 Şubat 1992'de referandumla halkın onayını almıştır. Yeni bağımsız Cumhuriyeti ABD ve Avrupa topluluğu ülkeleri 7 Nisan 1992'de tanımış¹, bunları da daha sonra bir çok ülke izlemiştir. Ancak bilindiği gibi, daha bağımsızlık kararı alınır-alınmaz Sırp azınlık tarafından bu yönde büyük bir direnişle karşılaşmış, referandumu karşı büyük bir tepki gösterilmiş, o günden bu yana ülkede bir cehennem yaşamı yaşanmıştır. Uzun süre, yoğun oldukları bölgelerde Hırvat azınlıkla da savaşılmışsa da, Sırp saldırıları hiç durmamıştır.

Birleşmiş Milletlerin yörede barışı sağlamak için, çözülmeye sonra Sırbistan ve Karadağ'ca yeniden oluşturulan mini

Yugoslavya Federasyonuna -özellikle Sırbistan'a- uygulanan ambargonun çok anlamsız olarak Bosna-Hersek'i de kapsamamı, aslında canlarını bile koruyamayarak silahsız Bosna-Hersek müslümanlarını, zaten her türlü silahlı olan ve hemen yanbaşılarında silah üretimi yapan Sırp ve Hırvatlarca yokedilmelerine hizmet etmiştir. İki yıldan beri süren savaş döneminde ikiyüzbin müslüman ölmüştür. Müslüman kız ve kadınlara yapılan tecavüzler, hamile bırakılmalar ve manen çökertme işkence ve işlemleri, Batı basımında sergilemiş, bu durum onları bile şaşırtmıştır. Tüm bunlar Avrupa'nın ortasında ve sözüm ona insan haklarından en çok sözü edilen bir dönemde olabilmıştır.

Sırlar burada koşulları lehlerinde tutabilmek için her şeyi yapmışlardır. Önce din yönünden yürüyerek, Osmanlı'yı da aşağılayarak Bosna-Hersek'te, yani Avrupa'nın ortasında bir islam devletinin kurulacağı imajını vermişler, kendilerinin hıristiyanlığı koruduklarını söylemişlerdir. Burada köktenci bir islam cumhuriyetinin kurulacağı propagandasını yapmışlardır. Sonra, bir kaç kez yapılan ateşkes görüşmelerinde de hep barış yanlısı görünerek zaman kazanıp durumlarını takviye etmiş, sonra da daha büyük güçlerle saldırmışlardır.

Bazı ülkeler de, bu arada özellikle ABD Müslümanlarla (Boşnaklarla) Hırvatlar arasında Bosna-Hersek'te bir federasyon oluşturulmasının en iyi çözüm olacağını düşünmüşlerdir. Türkiye de bu görüşe destek vermiş, hatta görüşün oluşturulmasında önemli katkılar yapmıştır. Bilindiği gibi geçtiğimiz aylarda Washington'da taraflar arasında bu konuda anlaşma imza edilmiştir. İstedikleri takdirde daha sonra Sırların da buraya katılabilecekleri belirtilmiştir.

Böylece Bosna-Hersek Cumhuriyeti, yapısında bulundurduğu aynı dâli konuşan ama ayrı üç dinsel grup (Müslüman Boşnaklar, Ortadoks Sırlar ve Katolik Hırvatlar) tarafından üç devletçik'e ayrılma durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Önce Müslümanların tamamıyla ortadan kaldırılması gündemdeyken, Hırvatlarla bir federasyon anlaşmasına gidilmesi, Sırlar karşısında bu iki grubun gücünü arttırmıştır. Hatta, müslüman ve Hırvatlar mayıs 1994'te Sırlara karşı ortak savunma hareketleri bile başlatmışlardır. Ancak Sırlar, ilerde masa başı görüşmelerinde daha güçlü olabilmek için hep daha çok toprak zaptetmek istemişler ve istemektedirler. Sırlar en büyük desteği gerek "barış gücü" olarak içerde, gerek "Güvenlik Konseyi" olarak dışarda Birleşmiş Milletlerden, Ruslardan görmüşlerdir. Bu destekler sonucunda NATO'nun müdahalesine de zaten pek inanmamışlardır.

* I.Ü.S.B.F. İktisat Bölümü İktisat Politikası
Anabilim Dalı Başkanı

¹ The World Almanac and Book of Facts 1994,
An Imprint of Funk and Wagnalls, New Jersey,
sy,745.

İnsan haklarına bağlılıklarını sık sık yinleyen Avrupa ülkelerinin gözü önünde yillarlar bir "jenosid" işlenmektedir. Ortadan kaldırılmak istenen müslüman bir toplum olmasaydı Avrupa yerinden oynardı diyen bizzat Batılılardır.

Dünyanın gözü önünde Sırp, Bosna-Hersek topraklarının % 70'ini işgal etmiş, Hersek topraklarının günümüzde de yitirdiği bizzat Bosna-Hersek sürdürmektedir. Şimdi bizzat Bosna-Hersek başbakanı Stadiç, düzenlenecek bir konferansta ülke topraklarının % 49'unun Sırp'lara terküne zortlanacağını bildirmektedir².

Rusların yanında ABD'nin de aynı görüşte olduğu bildiriliyor. ABD Dışişleri Bakanı "Bosnaklara karşı sorumluluğumuz sınırlanmıştır" demekle birlikte, bir ülkeyi desteklemek için sadece insanlı duygu ve düşüncelerin yetmediği, bu nedenle de Rusya ile anlaşarak AB (Avrupa Birliği) nin önerdiği yolları da önermeye başlamayı yeglediği anlaşılmaktadır.

2- Bosna-Hersek'te İktisadi Kaynaklar

Başta daha belirgin ki, bu konuda elimizde veriler çok sınırlı ve biraz eskidir. Ama hiç olmamaktansa yine iyidir. İktisadi kaynakları ele alırken birkaç noktada bunlar üzerinde duracağız:

a- Nüfus: 1981 Nüfus sayımına göre Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 4.12 milyon insan yaşamakta olup, bunun % 39.5'ini Müslüman Bosnaklar, % 32'sini Sırp, % 18'i ni Hırvatlar, % 10 küsurunu da Yugoslavya'daki öteki uluslar oluşturmıştır³.

Başka bir kaynak da aynı oranları vermektedir⁴: Ayrı bir ulus anlamında Müslümanlar (Bosnaklar) % 40, Sırp % 32, Hırvatlar % 18, Yugoslavlar (belirlenememişler) % 8'dir. Bu dağılım daha önce nası olduğunu da elimizde bulabiliriz. Bununla birlikte 1910 yılında Avusturya-Macaristan nüfus sayımına atfen, birinci dünya Savaşı öncesinde Bosna-Hersek toplam nüfusunun 1.9 milyon olduğunu, bunun % 43.5'inin Ortodoks, % 32.4'ünün Müslüman, %

2 Cumhuriyet, 15.5.1994, sy. 11, "Sıradığı ABD iharet etti, ABD ile Rusya Bosna ve Hırvatları % 51 toprak bırakan AB planını kabul etti.
3 Facts about Yugoslavia, Published by the Federal Secretariat for Information, Belgrade, 1982, sy. 81.
4 Ekonomiceskaya Geografiya Zambeni N.V. Alisova, B.B. Valava, Izdatelstvo Sotsialisticeskij Stran, Pod Redaktsiej Moskovskovo Universiteta, 1984, sy. 301.

22.8'inin Katolik, geri kalanın da ötekiler olduğu bildirilmektedir⁵.

Ülkede faal nüfus hakkında per veriler yoktur. Ancak eski verilere bakılırsa, örneğin 1953'te bu oran % 42.5, 1961'de % 39.2, 1971'de de % 36.7'dir⁶. Bu veriler aktif nüfus olarak verilmektedirse de, bunlar herhalde "hilen" çalışmalar, yani "işgücüne katılma" anlamındadır. Yıkarda son tarihte, yani 1971'de bu oran Yugoslavya'da en yüksek olduğu Cumhuriyetler Sırbistan % 51.5, Slovenya % 48.4, Hırvatistan % 45.5'tir. En düşük olduğu yerler ise Kosova % 26, Karadağ % 32.7'dir.

Bosna-Hersek'te gelişen bu nüfusun iktisadi kesimler arasında dağılışı hakkında da elimizde yeni veriler yok. 1971'e göre ele aldığımızda durum şöyledir: Tarımda % 45.3, sanayi'de % 16.4 geri kalanı da hizmetlerdedir⁷. Bununla birlikte buraya, yani gelişimlere dahil % 9.2'lik bir oranın "geçici" olarak dışarıda çalıştığı bildiriliyor⁸. Tarımda gelişimin en yüksek olduğu Cumhuriyetler Sırbistan % 53.5, Kosova % 52.3, Sanayide gelişimin en yüksek olduğu Cumhuriyetler ise, Slovenya (% 32.3) dir. Sanayide en düşük oranın bulunduğu yerler ise, Kosova (% 11.8), Makedonya (% 14.6) dir.

Değindiğimiz bu gelişimlerin, gelişimlerde durumlarını ele aldığımızda, bunların % 44.9'u ücretli, % 22'si kendi hesabına çalışanlar, % 23.5'i Yardımcı aile bireyleri, % 03'u işveren durumunda, % 9.2'si de yukarıda değindiğimiz "geçici" olarak yurt dışında çalışanlar, bunların da herhalde tamamına yakını ücretli olarak çalışmaktadır⁹.

Ücretlilerin en yüksek olduğu Cumhuriyetler % 69.7 ile Slovenya, % 53.6 ile Hırvatistan, % 53.4 ile Karadağ'dır. En düşük olduğu yer de % 39.6 Kosova'dır. Yardımcı aile bireylerinin en düşük olduğu Cumhuriyet de % 9.1 ile Slovenya'dır. Sanayileşmiş ülke veya bölgelerde, Yardımcı aile bireyleri az, tarımda dayalı yerlerde ise yüksek olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde ücretlilerin oranı da yüksek olmaktadır. Ancak yukarıdaki veriler

5 A Short History of Yugoslavia, Ed by Stephen Chissold, Cambridge, At the University Press, 1966, sy. 71'de I NO'lu dipnot.
6 "Yugoslav Survey, A Record of Facts and Information, Quarterly", 3, Volume XVI, Aug. 1975, Published by Yugoslovenski Pregled Publishing House, sy. 4.
7 Ibid, sy. 18, Tbl. XIX.
8 Ibid.
9 Ibid, sy. 19, Tbl. XXI.

Sosyalist Yugoslavya dönemine ait olduğundan (gerçi öteki sosyalist ülkelere göre eski Yugoslavya'da daha esnek bir sosyalist yapıya sahipti) örneğin tarımsal bir yapıya sahip olduğu halde Kosova'da ücretlilerin payı yine de oldukça yüksekte gözüküyor. Bu durum Kosova nüfus düzeyi ve toprak varlığının yapısından da kaynaklanabilir.

Bosna-Hersek Cumhuriyetinde doğal nüfus artışı 1977'de % 1.2 olmakla, o tarihte tüm Yugoslavya ortalaması olan % 09'un üstündeydi¹⁰. Ancak 1987'de Bosna-Hersek'te doğal nüfus artışı hızı % 092 olarak verilmektedir¹¹. Kaynaklarda, müslümanlara özgü herhangi bir doğal nüfus artış hızına değinilmemektedir.

Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 1981'de Yugoslavya ortalaması % 9.5 iken, Bosna-Hersek için bu oran % 14.5 olarak verilmektedir¹². En yüksek oran ise, % 17.6 ile Kosova'ya aittir. Slovenya'da ise % 08'dir.

b- Doğal Kaynaklar: Bosna-Hersek 51.129 klm. karelik bir alanı kapsamaktadır ki, bu eski Yugoslavyanın % 20'sini oluşturuyordu¹³. Ülkenin toprakları doğal kaynaklar bakımından komşu öteki Cumhuriyetlerden çok zengindir.

Bir kere ülke hidro kaynaklar açısından büyük bir güce sahiptir. Hidro elektrik üretim gücünün 16-18 milyar klws., yani eski Yugoslavyanın hidro gücünün % 25'ini oluşturduğu belirtiliyordu¹⁴. Bu kapsitenin dörttebirinin kullanılmış olduğu belirtiliyor. Ülkenin en önemli akarsuları olan Neretva, Drin, Trebişnica, Vrbas, Pliva, Una ve Sava'nın enerji üretimi ve sulama bakımından küçümsenmeyecek kapsiteye sahip olduklarına değiniliyor. Sonra ülke orman varlığı açısından da zengin bir ülkedir. Ülkenin toplam alanlarının yarısına yakını, yani 2.36 milyon Ha'ı ormanlar oluşturuyor. Bu gibi rakamlar, örneğin bizim ülkemize göre küçük gözükebilir. Ancak orman varlığı açısından ele alınırsa 300 milyon metre küp bir varlığın olduğu belirtiliyor ki, bu Ha veya Dekar verimi bakımından bizim çok üstümüzdedir. Bosna-Hersek ormanlarının eski Yugoslavya ormanlarının % 35'ini, toplam kereste üretiminin de % 30'unu oluşturduğuna

¹⁰ The Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina. Facts, Sarajevo, 1984, sy.11.

¹¹ Statistical Pocket-Book of Yugoslavia, Beograd, 1988, sy.42.

¹² Ibid. sy. 41.

¹³ Opcit. Facts about Yugoslavia, 1982, sy.81.

¹⁴ Ibid. sy. 83.

değiniyor¹⁵. Bosna-Hersek toprakları maden bakımından, özellikle bazı maden rezervleri bakımından çok önemlidir. Nitekim, eski Yugoslavya'nın toplam demir cevheri rezervinin % 85'ini, kömürün % 40'ını, boksit rezervinin de % 40'ını, asbestin % 60'ını, kaya tuzunun ise % 100'ünü yapısında bulundurmaktadır¹⁶. Bu arada ülke ayrıca önemli kurşun-çinko, barit ve mineral rezervlere sahiptir.

c- Somut olarak iktisadi duruma gelince, mevcut kaynaklara dayanılarak Bosna-Hersek'te ekonomide önemli gelişmeler sağlanmış olduğuna değinilmiştir.

Federal Kalkınma Fonu, Bütçe kaynakları ve Cumhuriyetin kendi özel fonları olmak üzere, finansman kaynakları sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyette, kaynaklar da dikkate alınarak dengeli bir kalkınmaya önem verildiği belirtilmiştir. Öncelikle yapım sanayii, bu arada enerji ve metalürji ele alınmıştır. Enerjide elektrik üretiminin 1980'de onbir milyar klws. olduğu belirtiliyor. Zenica Demir-Çelik Sanayii kurulmuş ve bu tesis Yugoslavya toplam üretiminin % 33'ünü sağlamıştır. Demir dışı metal, örneğin boksit üretimi (Doğu Bosna, Yayçe, Bosanska Krupa), Kurşun ve Çinko üretimi (Srebrenica), Alumina üretimi (fabrika Mostar ve Birçe, Zvornik yakınında) de önemlidir.

Metal dışı sanayilerde ve Kimya sanayiinde de önemli gelişmeler sağlanmıştır. Tuzla'da ilkel maddesi tuz olan bir çok ürün üreten sanayi kuruluşları meydana getirilmiştir. Yine Tuzla bölgesinde kok ve burada yan ürün olarak sun'i gübre gibi ürünler üretilmektedir.

Metal sanayiinde de belirli gelişmeler elde edilmiştir. Elektrik ölçüm aletleri, büro eşyaları üretimi, soğutma tesisleri, televizyon ve radyo vb. ürünler üretimi gelişmiştir.

Tarım Aletleri sanayii, Ölçüm Aletleri Sanayii, bu arada orman ürünleriyle ilgili olarak selüloz ve kağıt sanayiinin de önemli düzeyde gelişmiş olduğuna değiniliyor. tarım kesiminde de çok önemli dönüşümlerin olduğu belirtiliyor. Önceleri toprakların büyük bölümü Müslüman Boşnakların elindeyken, mülkiyet yapısı giderek değiştirilmeye çalışılmış, özellikle son 1946 da yapılan toprak reformunda tarımsal işletmelere 10 Ha, yani yüz dekar üst sınırı getirilmiş, bunun üstündeki topraklar alınmıştır.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Eski Yugoslavya döneminde Bosna-Hersek'te de tarımsal toprakların % 85'i Özel kesimde toplanmış, bunun dışında kalanlar ise Kooperatifler gibi toplumsal örgütler olarak işletilmiştir. Özel işletmelerde de yeni teknoloji ve girdilerin kullanılmış olduğuna değiniliyor. Tarımsal nüfus azalmış ama tarımsal üretim üç kat artmıştır. Ormansal üretimin de her yıl 5-6 milyon metre küp olduğu belirtiliyor.

Sosyal Hasılanın kesimlere göre dağılışı da 1986'da tarım % 13.1, yapım sanayii ve madencilik % 49.3 olarak veriliyordu. Yugoslavya ortalamasında tarım % 14.4, yapım sanayii ve madencilik % 43.3'tür¹⁷. Ancak aynı tarihte kişi başına sosyal hasıla Yugoslavya ortalaması yüz olarak ele alınırsa, Bosna-Hersek'te bu oran 68.6'ya düşmekte, Makedonya da 66'ya, Kosova'da 28.1'e inmektedir¹⁸. Hırvatistan'da ise 125'e, Slovenya'da da 202.7'ye çıkmaktadır.

Bosna-Hersek'te 1980'de kişi başına gelirin de 1.280 ABD Doları olduğu belirtiliyordu.

Yukarıdaki kaynakları dikkate aldığımızda, Bosna-Hersek Cumhuriyetinin bunlardan yeterince yararlanabildiğini düşünmek zordur. Bu kaynaklar iktisadi gelişmede çok önemli bir potansiyel görünümündedir. İç savaşın bu denli yoğun olmasında bunların da önemli payı olsa gerektir. Bunların nasıl paylaşılacağını da gelecekteki durum gösterecektir.

¹⁷ Opcit. Statistical Pocket-Book of Yugoslavia, Beograd, 1988, sy.55.

¹⁸ Ibit.